

УДК 336.368.03 (477)

**Дослідження конкурентоспроможності страхового ринку України:
географічний аналіз**

Арич М.І., Шірінян Л.В.

Національний університет харчових технологій

Анотація. У роботі проведено аналіз конкурентоспроможності страхового ринку України на основі показників щільності страховиків, щільності страхових премій, відкритості та ємності страхового ринку. Встановлено, що найвища щільність страховиків для ринку загального страхування протягом досліджуваного періоду була у 2013 році. Крім цього, визначено, що протягом останніх років в Україні суттєво збільшується кількість транснаціональних страховиків (іноземний капітал більше 51 %). Дослідження ємності страхового ринку показало відносно стабільну динаміку функціонування страхового ринку країни. Аналіз показників щільності валових премій, а саме середня сплачена премія на душу населення та середня премія пересічного страховика, протягом досліджуваного періоду мають тенденцію до зростання.

Ключові слова: страховий ринок, конкурентоспроможність, щільність, ємність, відкритість.

Investigation of the Competitiveness of the Ukrainian Insurance Market:

Geographic Analysis

M. Arych, L. Shirinyan

National University of Food Technologies

Abstract. The paper analyzes the competitiveness of the Ukrainian insurance market on the basis of indicators of the density of insurers, the density of insurance premiums, the openness and capacity of the insurance market. It was established that the highest density of insurers for the general insurance market during the

investigated period was in 2013. In addition, it has been determined that in recent years Ukraine has significantly increased the number of transnational insurers (foreign capital is more than 51%). Investigation of the capacity of the insurance market showed a relatively stable dynamics of the functioning of the insurance market of the country. The analysis of the gross premiums density, namely the average paid per capita and the average premium of the average insurer, have a tendency for growth during the investigated period.

Key words: insurance market, competitiveness, density, capacity, openness.

**Исследование конкурентоспособности страхового рынка Украины:
географический анализ**

Арич М.И., Ширинян Л.В.

Национальный университет пищевых технологий

Аннотация. В работе проведен анализ конкурентоспособности страхового рынка Украины на основе показателей плотности страховщиков, плотности страховых премий, открытости и емкости страхового рынка. Установлено, что самая высокая плотность страховщиков для рынка общего страхования в течение исследуемого периода была в 2013 году. Кроме этого, определено, что в последние годы в Украине существенно увеличивается количество транснациональных страховщиков (иностранный капитал более 51%). Исследование емкости страхового рынка показало относительно стабильную динамику функционирования страхового рынка страны. Анализ плотности валовых премий, а именно средняя уплаченная премия на душу населения и средняя премия рядового страховщика, в течение исследуемого периода имеют тенденцию к росту.

Ключевые слова: страховой рынок, конкурентоспособность, плотность, емкость, открытость.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку страхового ринку України знаходиться в ситуації постійної залежності від нестабільного внутріполітичного та соціально-економічного становища. Крім цього, страхові компанії, враховуючи досить-таки велику кількість конкурентів, повинні шукати все нові методи та напрями вдосконалення своєї роботи. Однак, рівень та характер конкуренції на страховому ринку України все ще залишає більше питань, ніж відповідей. Тому, якісне дослідження конкурентоспроможності страхового ринку дасть змогу сформувати відповідні науково-обґрунтовані висновки, які стануть основою для визначення напрямів оптимізації конкурентоспроможності всіх суб'єктів страхового ринку як в масштабах країни, так і враховуючи перспективи розширення в європейському економічному просторі.

Аналіз досліджень та публікацій. Вивчення конкурентоспроможності страхового ринку України є об'єктом досліджень багатьох вітчизняних економістів, які підходять до її аналізу використовуючи різний інструментарій. Гриценко К.Г. [2] пропонує досліджувати конкурентоспроможність використовуючи метод нечіткої логіки, який, на думку автора, є адаптованим до змінних умов зовнішнього середовища та пристосований до використання експертної інформації у вигляді логічних правил [2]. Важливий науковий доробок аналізу конкурентоспроможності наявний у працях Арутюнян Р.Р. [1], Гриценко О.Г. [3], Пересада В.О. [6], Пономарьова О.Б. [7] та багатьох інших. Крім цього, варто відмітити, що науковці Гриценко О. Г та Рак Ю.А. [3] з метою аналізу конкуренції на ринку пропонують комплексний індекс, визначивши при цьому межі його зміни та параметри розрахунку [3].

Метою дослідження є аналіз конкурентоспроможності страхового ринку в контексті географічних особливостей економіки країни в цілому та суб'єктів страхового ринку зокрема на основі показників відкритості та ємності ринку, щільності страхових премій та страхових компаній тощо.

Матеріали та методи дослідження. Джерелами матеріалів, що були опрацьовані в науковому дослідженні є, в першу чергу, офіційні сайти

Державної служби статистики України та Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, а також інформація, яка за допомогою офіційних запитів була отримана від даних установ. Також, в процесі формуванні інформаційної бази дослідження були використані дані фінансово-економічних науково-аналітичних інтернет-джерел щодо страхування та страхового ринку України.

Аналіз конкурентоспроможності страхового ринку було проведено використовуючи як основу алгоритм дослідження та перелік показників, основними з яких є наступні:

1) показник щільності страховиків для визначення кількості компаній на одну особу, що розраховуються за формулою:

$$\rho = N/N_{\text{нас}} , \quad (1)$$

де, ρ – щільність страховиків (кількість компаній на одну особу), N – кількість страховиків у країні, $N_{\text{нас}}$ – кількість населення країни [10, с.167];

2) відкритість страхового ринку, що розраховується трьома показниками (φ_N , φ_{Π} , φ_{Π}^{**}) [4, с.169-171];:

$$\varphi_{\Pi} = 100\% \times P_{\text{екс}}/ВП , \quad (2)$$

де, φ_{Π} – ступінь відкритості страхових послуг, $P_{\text{екс}}$ – сума експорту премій на територію інших держав (імпорту з інших країн).

Наступний показник відкритості базується на кількості компаній:

$$\varphi_N = 100\% \times N_{in}/N , \quad (3)$$

де, N_{in} – кількість транснаціональних страховиків [10, с.169];

Показник відкритості φ_{Π}^{**} , що аналогічним до φ_{Π} , однак враховує обсяг премій щодо перестрахових операцій із нерезидентами [10, с.171];

3) проникнення та ємність страхових послуг, що характеризує питому вагу страхування у формуванні валового внутрішнього продукту країни на основі страхових премій, доходу та активів страховиків та розраховується за чотирма основними показниками [10, с.172]:

$$\eta_{\text{чП}} = 100\% \times \text{ЧП}/\text{ВВП} , \quad (4)$$

де, $\eta_{\text{ЧП}}$ – ємність на основі чистих страхових премій, ЧП – чисті премії, ВВП – валовий внутрішній продукт;

$$\eta_{\text{ВВП}} = 100\% \times \text{ВП} / \text{ВВП} , \quad (5)$$

де, $\eta_{\text{ВВП}}$ – ємність на основі валових премій, ВП – валові страхові премії;

$$\eta_{\text{Д}} = 100\% \times \text{Д} / \text{ВВП} , \quad (6)$$

де, $\eta_{\text{Д}}$ – ємність на основі доходу страховика, Д – дохід страхової компанії;

$$\eta_{\text{А}} = 100\% \times \text{А} / \text{ВВП} , \quad (7)$$

де, $\eta_{\text{А}}$ – ємність на основі активів страховика, А – активи;

4) щільність страхових премій (α , β , γ), що розраховується наступним чином [10, с.135]:

$$\alpha = \text{ВП} / N_{\text{нас}} , \quad (8)$$

де, α – середня сплачена премія на душу населення;

$$\beta = \text{ВП} / N , \quad (9)$$

де, β – середня премія пересічного страховика, яку отримано протягом року;

$$\gamma = \text{ВП} / N_{\text{пол}} , \quad (10)$$

де, γ – середня вартість одного договору страхування, $N_{\text{пол}}$ – кількість укладених договорів страхування [10, с.135].

Викладення основного матеріалу. Дослідження конкурентоспроможності страхового ринку є об'ємною та комплексною фінансово-економічною задачею, успішне вирішення якої вимагає визначення та реалізації певної сукупності науково-обґрунтованих заходів. При цьому важливо дотримуватись як ширини, так і глибини емпіричного дослідження.

Дослідження абсолютних показників страхової діяльності «life» та «non-life» страховиків України за останні роки практично по всіх категоріях показує позитивну динаміку зростання абсолютних значень. Так, страхові виплати «non-life» страховиків зросли із 4,5 млрд. грн у 2013 році до 8,4 млрд. грн у 2016 році, тобто збільшення становить 86,7 %, при цьому частки страхових виплат у валових преміях за вказаний період коливалася в межах 17,2 – 27,6 % (табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка абсолютних показників страхової діяльності «non-life» та «life»
страховиків України з 2013 ро 2016 роки***

Рік	Показники									
	N		ВП, млрд грн		ЧП, млрд грн		СВ, млрд грн		СВ/ВП, %	
	«non- life»	«life»	«non- life»	«life»	«non- life»	«life»	«non- life»	«life»	«non- life»	«life»
2013	345	62	26,19	2,4767	19,07	2,4765	4,503	0,1492	17,2	6,0
2014	325	57	24,61	2,1598	16,43	2,1597	4,826	0,2392	19,6	11,1
2015	312	49	27,55	2,1866	20,17	2,1866	7,609	0,4916	27,6	22,5
2016	272	38	32,4	2,7561	18,1	2,6628	8,4	0,4183	25,9	15,2

*Авторські розрахунки на основі офіційних даних [5].

Дані табл. 1 показують, що попри загальну відносно позитивну динаміку зростання абсолютних значень страхових премій, кількість страхових компаній протягом останніх років зменшувалася: «non-life» страховиків стало менше на 21,2 % або на 73 компанії, та «life» страховиків – на 38,7 % або на 24 компанії. Отже, можна відмітити суттєве скорочення страхових компаній в Україні, що здійснюють страхування життя порівняно із суб'єктами, що забезпечують ризикове страхування.

Аналіз показників щільності страховиків (**P**) розрахованих відповідно до формули (1) показує, що протягом досліджуваного періоду 2013-2016 років максимальне його значення було у 2013 році для ринку загального страхування, тобто разом «life» та «non-life», адже на одного страховика припадало трохи більше 106 тис. населення.

Крім цього, найменша щільність страхових компаній зафіксовано у 2016 році для страхування життя: тут на одного страховика припадає трохи більше як 1 млн. 125 тис. населення України (табл. 2).

Таблиця 2

Показники щільності страховиків*

Показник	Роки			
	2013	2014	2015	2016
	43204400	43073100	42929300	42760500
N_{life}	62	57	49	38
$N_{non-life}$	345	325	312	272
P_{life}	0,0000014350	0,0000013233	0,0000011414	0,0000008887
або як відношення 1 страховик: кількість населення	1:696845	1:755668	1:876108	1:1125276
$P_{non-life}$	0,0000079853	0,0000075453	0,0000072678	0,0000063610
або як відношення 1 страховик: кількість населення	1:125230	1:132533	1:137594	1:157208
ρ	0,0000094203	0,0000088686	0,0000084092	0,0000072497
або як відношення 1 страховик: кількість населення	1:106153	1:112757	1:118918	1:137937

*Авторські розрахунки на основі офіційних даних [4; 5].

Дослідження щільності страховиків в Україні протягом останніх років в розрізі «life» та «non-life», а також в цілому, показує зменшення щільності страхових компаній на страховому ринку країни. Така, ситуація, на нашу думку, викликана особливостями державного регулювання та встановленням нових більш жорстких вимог до страховиків. Результатом зменшення кількості страхових компаній веде, з одного боку, до зниження рівня конкуренції на ринку, від чого, звичайно, програють споживачі страхових послуг, а з іншого, як ми будемо надіятися, до діяльності тільки тих страхових компаній, якість послуг яких буде найвищою, від чого виграють страхувальники. Крім цього, вважаємо, що функціонування на ринку меншої кількості страховиків, але з більш-менш однаковим рівнем фінансово-економічних показників та якістю надання страхових послуг, буде сприяти формуванню конкурентного середовища, яке, як відомо, має багато переваг, як для страхувальників, так і для страховиків.

Важливим для високого ступеня наукової обґрунтованості дослідження проаналізувати щільність страховиків у розрізі регіонів країни, адже сьогодні в Україні рівень економічного та соціального розвитку адміністративно-територіальних одиниць є різним, що в свою чергу істотно впливає фінансовий сектор (табл. 3).

Таблиця 3

Щільність структурних підрозділів страховиків України за регіонами станом на 31.12.2016*

Область / регіон	Розрахунок щільності підрозділів страховиків		
	Кількість підрозділів	Населення регіону, тис. осіб	Щільність
Київ	127	2906,6	1:22887
Севастополь	5	385,9**	1:77180*
АР Крим	24	1967,3**	1:81971*
Вінницька	29	1602,2	1:55248
Волинська	32	1042,7	1:32584
Дніпропетровська	104	3254,9	1:31297
Донецька	57	4265,1	1:74826
Житомирська	28	1247,5	1:44554
Закарпатська	48	1259,2	1:26233
Запорізька	61	1753,6	1:28748
Івано-Франківська	24	1382,4	1:57600
Київська	42	1732,2	1:41243
Кіровоградська	41	973,2	1:23737
Луганська	60	2205,4	1:36757
Львівська	63	2534,2	1:40225
Миколаївська	48	1158,2	1:24129
Одеська	87	2390,3	1:27475
Полтавська	66	1438,9	1:21802
Рівненська	31	1161,8	1:37477
Сумська	27	1113,3	1:41233
Тернопільська	44	1065,7	1:24220
Харківська	76	2718,6	1:35771
Херсонська	32	1062,4	1:33200
Хмельницька	32	1294,4	1:40450
Черкаська	47	1243,0	1:26447
Чернівецька	27	909,9	1:33700
Чернігівська	36	1045,0	1:29028
Усього	1298	42760,5	1:32943

*Авторські розрахунки на основі офіційних даних [4; 5].

**Дані за 2014 рік.

Дані табл. 3 показують, що найменша щільність страхових компаній серед адміністративно-територіальних одиниць України була в Автономній Республіці Крим, однак доступна інформація тільки для 2014 року; далі іде

Донецька область – 74826 осіб на одну страхову компанію, однак тут необхідно брати до уваги, що частина Донецької області є тимчасово окупованою територією із 2014 року. Найвища ж щільність страхових компаній зафіксована у Полтавській області, де на одного страховика припадає 21802 особи.

Проведений аналіз відкритості ринку страхування України за останні роки відповідно до формул (2) та (3) говорить про поступове відносне збільшення питомої ваги страхових компаній з іноземним капіталом більше 51 % із 10,9 % у 2012 році до 19,0 % у 2016 році (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка ступеня відкритості всього страхового ринку України*

Рік	Ступінь відкритості, %		
	φ_N	φ_{Π}	φ_{Π}^{**}
2012	10,9	1,3	6,0
2013	17,9	1,1	5,7
2014	18,3	0,0	5,7
2015	19,4	0,1	8,5
2016	19,0	0,1	11,3

*Авторські розрахунки на основі офіційних даних [5].

При цьому, виходячи з даних табл. 4 видно, що максимальне значення частки транснаціональних страховиків на українському страховому ринку становило 19,4 % у 2015 році.

Визначення рівня конкуренції на внутрішньому страховому ринку обов'язково треба здійснювати враховуючи легкість доступу (відкритість) до нього іноземних суб'єктів господарювання даного виду діяльності, адже функціонування підприємств-нерезидентів вносить великий вклад, як в удосконалення всього страхового сектору, так і підвищення рівня конкурентної боротьби та зниження рівня монополізації ринку.

Також, визначавши рівень відкритості страхового ринку як відношення суми страхових премій сплачених на перестраховання перестраховикам-нерезидентам до валових премій в цілому по Україні (φ_{Π}^{**}) підтверджено позитивну динаміку підвищення рівня відкритості страхового ринку, адже даний показник зріс із 6,0 % у 2012 році до 11,3 % у 2016 році. Однак,

відповідно до показника відкритості ϕ_{Π} , що розрахований як відношення отриманих страхових премій від перестраховувальників-нерезидентів, визначено, що відкритість страхового ринку знижувалася, адже даний показник зменшився із 1,3 % у 2012 році до 0,1 % у 2016 році.

Аналіз ємності страхового ринку здійснювався на основі формул (4), (5), (6), (7) і є важливим показником оцінки частки фінансово-економічних результатів діяльності страхових компаній на ринку порівняно із основними результатами роботи країни, в ролі якого нами вибрано ВВП (табл. 5).

Таблиця 5

Ємність всього страхового ринку України*

Рік	Ємність, %			
	$\eta_{\text{ЧП}}$	$\eta_{\text{ВВП}}$	$\eta_{\text{Д}}$	$\eta_{\text{А}}$
2012	1,4	1,5	1,3	4,0
2013	1,5	2,0	1,4	4,5
2014	1,2	1,7	1,1	4,4
2015	1,1	1,5	0,9	3,1
2016	1,1	1,5	0,9	2,4

*Авторські розрахунки на основі офіційних даних [5].

Протягом досліджуваного періоду 2012-2016 років значення ємності страхового ринку за показниками чистих премій, валових премій та чистого доходу коливалися в межах 0,9-2,0 %, що говорить про відносно стабільну динаміку функціонування як страхового ринку зокрема, так і в цілому економіки країни. При цьому варто відмітити, що значення показників ємності страхового ринку за останні два роки (2015-2016 роки) є найменшими за весь період аналізу, тобто простежується негативна тенденція зменшення ємності основних показників страхового ринку в структурі валового внутрішнього продукту.

Дослідження щільності валових премій (середня сплачена премія на душу населення розрахована згідно з формулою (8), середня премія пересічного страховика – формула (9), яку отримано протягом року, та формула (10) – середня вартість одного договору страхування) для всього страхового ринку України за показниками є невід’ємним елементом дослідження ефективності

роботи страхового ринку. Якість та результативність діяльності ринку страхування прямо пропорційна значенням вищенаведеним показникам, тому за результатом аналізу динаміки даних величин можна робити висновки про функціонування всього страхового сектору країни.

Динаміка щільності валових премій, а саме середня сплачена премія на душу населення та середня премія пересічного страховика, за досліджуваний період мають тенденцію зростання: із 663,4 грн у 2013 році – до 822,5 грн у 2016 році, та, відповідно, із 70,4 грн у 2013 році – до 113,5 грн у 2016 році (табл. 6).

Таблиця 6

Щільність валових премій для всього страхового ринку України і

Показник	Рік			
	2013	2014	2015	2016
Середня сплачена премія на душу населення, грн				
α	663,4	621,4	692,7	822,5
Середня премія пересічного страховика, яку отримано протягом року, млн грн				
β	70,4	70,1	82,4	113,5
Середня вартість одного договору страхування, грн				
γ	328,2	744,0	272,5	574,0
ВВП (млрд грн) і ВВП на душу населення (тисяч грн / особу)				
ВВП, млрд. грн.	1465,2	1586,9	1988,5	2383,2
ВВП на душу населення, тис. грн	33,9	36,8	46,3	55,7

показники ВВП країни по роках*

*Авторські розрахунки на основі офіційних даних [4; 5].

Варто відмітити зростання середньої вартості одного договору страхування із 328,2 грн у 2013 році – до 574,0 грн у 2016 році, однак, це не є найбільша величина вартості договору страхування, адже у 2014 році вона буда рівною 744,0 грн. В цілому, аналізуючи дані показники щільності валових премій досліджуваного періоду можна стверджувати, що в Україні наявна позитивна тенденція збільшення рівня страхового захисту населення і підвищення доходів страхових компаній.

Висновки. Діяльність страхових компаній постійно здійснюється в умовах посиленої конкурентної боротьби за споживача страхових послуг та отримання фінансово-економічних переваг функціонування. Дослідження показників конкурентоспроможності дає змогу говорити зростання відкритості ринку страхування в Україні для іноземних суб'єктів господарювання, адже частка іноземних (транснаціональних) страховиків зростає із 10,9 % у 2012 році до 19,0 % у 2016 році. Крім цього, встановлено, що найвища щільність страхових компаній зафіксована у Полтавській області, де на одного страховика припадає 21802 особи. Варто відмітити, що в цілому по країні щільність страхових компаній має тенденцію до зменшення. Отже, конкурентоспроможність страхового ринку України можна характеризувати як відносно стабільний динамічний процес, який перебуває під впливом багатьох внутрішніх та зовнішніх чинників.

Подяка. Результати дослідження отримано в рамках держбюджетної теми кафедри фінансів Національного університету харчових технологій «Комплексна оцінка та шляхи підвищення конкурентоспроможності страхового ринку України в контексті європейської інтеграції» (номер державної реєстрації 0117U001246, наказ МОНУ № 198 від 10.02.2017, термін виконання 2017–2019 рр. Керівник проекту – д.е.н., проф. Шірінян Л. В.).

Література

1. Арутюнян Р.Р. Страховий ринок України в глобальному середовищі / Р.Р. Арутюнян, С.С. Арутюнян, О.В. Ітигіна // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.

2. Гриценко К.Г. Метод оцінювання конкурентоспроможності страхових компаній на основі нечіткої логіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/handle/123456789/6620>.

3. Гриценко О.Г. Оцінка привабливості ринку консалтингових послуг України на основі факторного аналізу / О.Г. Гриценко, Ю.А. Рак //

[Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Traeiv_2013_1_1_13.

4. *Державна служба статистики України*. – Офіційний сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

5. *Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України*. – Офіційний сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/> та <http://www.nfp.gov.ua/>.

6. *Пересада В.О.* Аналіз конкурентоспроможності страхового ринку України в умовах трансформації / В.О. Пересада, І.М. Клімович // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://наука.kushnir.mk.ua/?p=39437>.

7. *Пономальова О.Б.* Аналіз конкурентоспроможності страхових компаній України / О.Б. Пономарьова, А.Б. Перетяцько, С.С. Дегтярова // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/12/202.pdf>.

8. *Рак Ю.А.* Пріоритети розвитку конкуренції на ринку консалтингових послуг України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/65.pdf>.

9. *Цуркан І. М.* Вплив глобалізаційних процесів на розвиток страхового ринку України / І. М. Цуркан, І. Ю. Герасимова // *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво*. – 2014. – № 6. – С. 127-132. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2014_6_25.

10. *Шірінян Л. В.* Фінансове регулювання страхового ринку України: проблеми теорії та практики : монографія / Л. В Шірінян. – Київ : Центр учбової літератури, 2014. – 458 с.